

Bibó

emlékkönyv

II.

BIBÓ- EMLÉKKÖNYV

II.

SZÁZADVÉG KIADÓ • BUDAPEST
EURÓPAI PROTESTÁNS MAGYAR SZABADEGYETEM • BERN
1991

VARGYAS LAJOS

Búcsú Bibó Istvántól

Utolsónak szólhattam hozzá barátai közül halálának estéjén. Fáradt volt, és csak a halálról beszélt. Azt mondta: a halál maga nem félelmes, csak az odavezető út nehéz. Én tiltakoztam: nem halhat meg, nekünk még szükségünk van rá – miközben öleléssel is szinte húztam vissza közénk, akik itt maradunk tovább küszködni sorsunkkal.

Valóban nem hittem, hogy meg fog halni. Lehetetlennek éreztem, hogy tehetségének ne legyen még egyszer alkalma részt venni életünk alakításában. Nem tudtam belenyugodni, hogy őt is le kell írunk a magyar életből, elpazarolt értékeink közé.

Reggelre mégis megjött a halálhír. Akkor döbbsentem rá, hogy máig kísért történelmünk „zsákutcája”: újra szaporodott eggyel a magyar politikai gondolkodók száma, akit félre vetett a sors, hogy ne állíthassa képességeit közössége szolgálatába.

Érezte ennek keserűségét? Bizonyára, ha akkor nem is mondta ki. De ez lehetett a legnehezebb az „odavezető úton”, amikor az ember elvégzi magáról a végső számvetést. Hiszen ő maga is úgy fogalmazta meg pályáját, hogy „élt 1945-től 1948-ig”. Amíg gondolatai szétáradhattak az olvasó magyarok között, amikor irányíthatta a magyar társadalom történeti és politikai gondolkodását, amikor úgy látszott, hogy lehetőség van jó irányban befolyásolni a magyarság életét.

Mindezt hamarosan elmosta a „történelem”. Amit szokás „szükség-szerűnek” beállítani. Pedig nem mindig szükségszerű, ami éppen következik, különösen ha rosszabb, mint a felismert, megfogalmazott és ajánlott jobb. Az akkori „rossz”, egy kegyes szemforgatással „személyi kultusz”-ként emlegetett diktatúra, egy eléggé el nem ítéhető politika sodorta el azt a jobbat, amit ő ajánlott. Az övé volt a szükségszerű, s ami helyette jött, az volt a szükségtelen, annak kellett megbuknia. Meg is bukott véglegesen a történelem ítélőszéke előtt.

Azért emelkednek tanulmányai egyre magasabbra szemünkben, azért ismerik fel jelentőségét egyre többen, mert az akkor elmulasztott jobb lehetőséget jelölték ki, aminek igazságait egyre többször hangoztatják

ma mint új felismerést, és igyekeznek megközelíteni – megkésve és lejjebb szállított igénnyel – mai életünkben. Ha *akkor* illesztjük be a szocializmus kereteibe „azt a területet, ahol a magánélet ősi, jogi formái a szocialista társadalom végleges szerkezetébe is beilleszthetők”, amikor és ahogy ő javasolta, akkor még ép termelési hagyományok és szét nem vert életforma folytatódott volna a háztáji gazdálkodásban, szakmai tudás és szakmai erkölcs a kisiparban, s a ház, villa, telek tulajdona is, ha megszakítatlan lehetőségként van jelen társadalmunkban, ma talán nem váltana ki annyi mohóságot és fitogtatási vágyat. Az az elképzelése pedig, hogy a keleti és nyugati típusú demokrácia felhasználható értékeinek egyesítésével valamiféle „példakép” szerepét játszhatná a magyarság, csak kismemzeti öntudatzavarának minősült – holott ma pusztán „liberalizált” szellemi életünkkel és inkább kinyilatkoztatott, semmint megvalósult demokratikus lehetőségeinkkel is valami „kirakatszerephez” jutottunk a „táborok” között. S felismerhető törekvése, hogy a demokratikus magatartás esélyeit erősítse a diktatúra irányában ható jelenségekkel szemben, megkapta a „harmadik út” bélyegét – pedig később nagy vitatársa, Lukács György vallotta meg, hogy bár egész életében az imperializmus-szocializmus ellentétpárját tartotta a XX. század fő problémájának, élete végén mégis be kellett látnia, hogy a döntő probléma a diktatúra vagy demokrácia alternatívája. Pedig ő még nem is érte meg a Somoza-Pol Pot félelmes párhuzamát.

De akkor, egy összeomlás után, a magyarság új irányban való elindításához arra is szükség volt, hogy a magyar társadalom megszabaduljon múltjának rossz beidegzéseitől, hogy ne csak a végleg használhatatlant és bűnöst vesse ki magából, hanem saját tudatát bénító zavarait is. Ezt is ő vállalta magára. Könyörtelen önvizsgáló elemzéssel gyomlált ki minden téveszmét, mindent, ami lehúz, akár az „eltorzult magyar alkat” történeti okait vizsgálta, akár felelősségünket a zsidósággal szemben, megvonva a helyes mértéket minden vonatkozásban; s ezzel új öntudatot adott egy sokfelől ostorozott, elbizonytalanodott társadalomnak. Ahogy elítélte a közelmúlt bűneit és mulasztásait, úgy törölte is le rólunk annak szennyét, úgy egyenesedhetett ki a gerincünk, és erősödhattünk új szennyezésekkel szemben.

Írásai, jelenléte a *Válasz* közösségében – ami több volt akkor, mint a szabad irodalom híveinek tábora –, biztatása, helyzetelemzései, ítélete, okossága, gerince – mindez erő volt, ami szétáradt azok közt, akik gondolkodtak és vállalták a küzdelmet a jövőért.

Erre gondolva válik világossá, hogy mégsem volt hiába, amit azokban az években adott nekünk. Minden erkölcsi magatartás, minden szembezállás a rosszal a jobbért, minden példamutatás – bármily kis körben történik is – tovább él a társadalomban; nem tűnik el, hanem összegeződik, erővé válik – s egyszerre hat és alakít. Az ő példája pedig széles

körben hatott és vált erővé. Amint haladunk az időben, úgy nő hatása. Már határainkon kívül is tiszteletet vívott ki magának s vele népének.

Megkésve küldöm utána írásban, amivel akkor a halállal vívódót kellett volna élőszóval vigasztalnom: bármennyire is az a néhány év volt „életed”, nem volt hiába; ami Benned élt, beépült politikai gondolkodásunkba, erővé vált, és egyre tovább alakít bennünket. Köszönjük Neked, hogy segítettél olyanná válni, amilyennek lenni akarunk.

Elkérdült 1979 X, 30.